

УДК 340.15+347.4

М. Р. Матушак

аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра цивільно-правових дисциплін

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

СУТНІСТЬ РЕЦЕПЦІЇ РИМСЬКОГО ПРАВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО В УКРАЇНІ, РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ, ФРАНЦІЇ ТА ФРН

У статті досліджено значення рецепції римського права, а також її вплив на формування та становлення правових систем у країнах романо-германської правової сім'ї. Висвітлено типи, форми та види рецепції римського права. Значна увага зосереджена на особливостях рецепції римського приватного права в Україні, Російській Федерації, Франції та ФРН.

Ключові слова: рецепція, римське право, романо-германська правова система.

Постановка проблеми. Сьогодні у будь-яких сферах життєдіяльності можна простежити значний вплив цивільного права на життя окремого індивіда, діяльність організацій чи суспільства в цілому. Саме тому не випадковим є те, що для цивілістів одним із питань, що викликають значний інтерес, є процес виникнення та становлення сучасної концепції цивільного права. Європейська правова наука вказує на значний вплив на її формування та становлення саме римського права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливу увагу дослідженню зазначеної тематики приділяли такі знані науковці, як: Д. Д. Грімм, О. С. Йоффе, В. В. Копейчиков, І. Б. Новицький, О. А. Підопригора, Й. О. Покровський, Ю. О. Тихомиров, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова та ін. Досліджуючи рецепцію римського права, необхідно наголосити на великій кількості праць західноєвропейських істориків, філософів та правників, таких як: Г. Гроцій, Дж. Віко, Ш. Монтескьє, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Ф. К. фон Савіньї, Р. фон Ієринг, В. Моддерман, Т. Момзен та ін.

Постановка завдання. Метою написання статті є дослідження того значення, яке має рецепція римського права для формування та становлення правових систем у країнах романо-германської правової сім'ї. Особливу увагу у цьому контексті бажано зосередити на особливостях рецепції римського приватного права в Україні, Російській Федерації, Франції та ФРН.

Виклад основних положень. На думку Є. О. Харитонова, римське право є «материнським» щодо західної європейської традиції права, яка визначається як система правових цінностей, категорій та інститутів, властивих західноєвропейській локальній цивілізації та заснованих на світогляді, культурі та ментальності західного світу, що веде родовід від грецької та римської античності [7, с. 25].

Національні правові системи ґрунтуються на подібних загальних принципах, правовій культурі, правовій доктрині, правових традиціях, санкціонованих і несанкціонованих звичаях та інше. Саме ці правові категорії становлять, насамперед, підґрунтя будь-якої правової системи і сім'ї. Саме вони створюють фундамент і наповнюють собою кожну національну правову систему і правову сім'ю [11, с. 157–171]. Таким чином, у національних правових системах фундамент був закладений шляхом рецепції римського приватного права.

Передусім звертаємо увагу на значимість рецепції римського права і саме римського приватного права. Процес відродження минулої високої цивілізації у впливі права, як її елементу, на менш розвинену правову систему, що формується у новій культурі, є рецепцією. Цей феномен є непоодиноким і не є чимось унікальним, наприклад, згадаймо рецепцію грецького права Стародавнім Римом і, відповідно, створення за її допомогою Законів XII таблиць.

З урахуванням значимості самої рецепції римського права належне місце слід відвести саме рецепції римського приватного права. Об'єктивним є те, що римське приватне право виявилось вперше вищою фазою розвитку правової системи, що регулює відносини на підґрунті приватної власності (вже тоді вона зазнала значного розвитку, про що свідчать джерела того часу). Встановлення суверенітету особи-власника, як однієї з головних засад, стало одним із визначальних моментів для подальшої долі приватного права Стародавнього Риму. Саме тому реципували насамперед приватне право, а публічне право — лише тоді й тією мірою, якщо цього вимагали потреби того чи іншого державного устрою, форми правління тощо. Разом з цим зазначимо, що рецепція приватного права, як наслідок, потребувала запозичення і публічного права, наприклад, щодо певних процедур, зовнішньої форми тощо [8, с. 132].

Зважаючи на значимість рецепції римського приватного права, в даному дослідженні часто буває використовуватись зазначене поняття, яке не змінюватиме та не впливатиме на розуміння рецепції римського права як явища.

Досліджуючи вплив римського права на національне право країн, серед останніх можна виділити наступні групи:

– країни з безпосередньою рецепцією норм римського права: Італія, південь Франції, Іспанія;

– країни з сильним впливом римського права: Німеччина, Австрія, Нідерланди;

– країни з обмеженою рецепцією римського права, яка відбувається шляхом запозичення ідей та норм римського права не безпосередньо з першоджерел, а через ті системи, де рецепція відбулась раніше: північна Франція, Польща, Угорщина, Україна, Російська Федерація;

– країни, які не зазнали значного впливу римського права: Англія і Ірландія [1, с. 8].

Зауважуємо, що через складну багатопшарову структуру та через те, що землі держав зазнавали як політичних, так і часто географічних змін, ре-

цепція не була безперервним процесом. Так, наприклад, вищезазначене яскраво демонструє Франція, південь якої відноситься до країн, що зазнали безпосередньої рецепції, а північ — обмеженої.

На сьогодні права система кожної країни має свою національну специфіку, генезис, джерела, форми закріплення та вираження права, правові категорії, напрями розвитку, а також ряд інших своєрідних національних особливостей, які стали чинниками для виокремлення науковцями, як правило, трьох або чотирьох правових сімей: романо-германської, англосаксонської, змішаної та інших. За наявності такого групування країн стає зрозумілим, що рецепція римського права була неоднаковою і неідентичною в правових системах світу.

Особливо цікавим видається проведення дослідження рецепції римського права в *країнах романо-германської правової сім'ї, а саме: в Україні, Російській Федерації, Франції та ФРН.*

Найперше слід звернути увагу на те, що термін «рецепція» має кілька значень. У мистецтві, культурі, суспільних науках його трактують як запозичення даним суспільством соціологічних і культурних форм, що виникли в іншій країні або в іншу епоху, або як сприйняття одного культурного явища, однієї культури очима іншої [8, с. 129].

Сам термін рецепція походить від латинського слова «гесерсіо», тобто «прийняття» або «запозичення». Зазначають, що у науковому обігу поняття з'явилося у другій половині XIX століття.

Основоположником вважається німецький правознавець та історик Ф. К. фон Савіньї (один із засновників історичної школи права). У працях вченого доведено думку, що римське право продовжувало діяти з часів падіння Західної Римської імперії — 476 р. — до XI ст. в більшості країн в звичаях, законах та роботах середньовічних юристів — на відміну від його сучасників, які стверджували, що рецепція римського права почалась з XI–XII ст. [1, с. 8].

У енциклопедії за редакцією Ю. С. Шемшученка під рецепцією права розуміють відродження, сприйняття ідей, принципів та положень системи права минулих епох новою системою права [14, с. 532].

О. А. Підпригора та Є. О. Харитонов під рецепцією розуміють його відродження, сприйняття духу, ідей і головних засад та основних положень тією чи іншою цивілізацією на певному етапі її розвитку в контексті загального процесу циклічних ренесансів. Мета і кінцевий результат рецепції — створення на існуючій базі чогось нового у сфері культури, права тощо [8, с. 130–131].

На думку Ю. Бардах, рецепція — це запозичення, асиміляція будь-яким суспільством чужих культурних моделей [12].

На думку німецького правника Ф. Прингшайма, за своїм значенням рецепція є дуже широким поняттям. За його словами, «в принципі рецепується не тільки чужий науковий метод або чуже філософсько-правове світобачення, але й чуже право» [12]. Все ж таки вчений зазначає, що рецепцію слід вважати лиш як добровільне, не нав'язане силою сприйняття чужого права [12].

Цікавою видається думка іншого німецького вченого А. Віеакера, який стверджував, що «термін «рецепція» більш правильно використовувати для позначення сприйняття будь-яким правовим порядком чинних норм сучасної для нього юридичної системи» [12].

З. П. Мельник досліджує рецепцію права як однобічний, добровільний процес запозичення, сприйняття і подальшого пристосування до умов певної країни більш розвинутого права, створеного в інший момент часу або в іншій державі, з метою вдосконалення та поліпшення дії власної правової системи. Також правову рецепцію слід розуміти як складний процес, який не зводиться до механічного перенесення певних нормативних положень, а включає й подальше засвоєння і використання ідей, принципів, інститутів тощо правової системи інших часів та інших народів [6, с. 9–10].

Зважаючи на твердження німецького вченого Ф. Прингшайма та українського вченого З. П. Мельника, можна виділити наступні ознаки процесу рецепції римського права: 1) це завжди добровільне запозичення, без застосування примусових заходів; 2) свідоме запозичення; 3) одностороннє запозичення; 4) запозичення, що відбувається за ініціативи суб'єкта — реципієнта; 5) запозичення, яке відбувається і може бути можливим тільки в країнах з однорідними правовими системами.

При розгляді проблеми рецепції римського права не може залишатись поза увагою досить категоричне твердження В. А. Томсинова. За його словами, вчені, що пишуть про рецепцію римського права в середньовічній Європі, змішують в одному феномені три абсолютно різні за своєю сутністю явища. Є підстави говорити про дві середньовічні традиції римського права, що розвивалися майже одночасно. Першу з них умовно можна назвати «варварською» або «вульгарною» (визначення не несуть негативного або принижуючого змісту, в історико-науковій літературі «варварським» називалось право німецьких племен, що заселяли територію Римської імперії в I ст. н. е., а «вульгарним» — римське право, спрощене і приспособлене до культурного рівня «варварського» населення Римської імперії), а другу — «університетською» або «схоластичною» традицією. Це були два самостійних явища. Що ж до третього, то автор виділяв таке явище, як використання правових концепцій, інститутів, норм, напрацьованих західноєвропейськими правниками на базі римських юридичних текстів, в практичному житті середньовічного західноєвропейського суспільства як інструменту вирішення судових спорів, регулювання тих чи інших суспільних відносин. Автор своєю позицією вказує на неправильність розуміння в юридичній науці рецепції римського права в Західній Європі в середньовіччі. Також вчений зазначав, що те, що називають рецепцією римського права, було лише процесом включення античних правових текстів в духовне поле середньовічної європейської культури. Він проводить аналогію між юриспруденцією та іншими галузями культури — філософією, теологією та іншими галузями наукових знань, зазначаючи, що представники останніх не ведуть мову в таких випадках про рецепцію античних духовних цінностей [12].

Беручи до уваги такі наукові позиції В. А. Томсинова, все ж таки вважаємо за потрібне спростувати їх та вказати на необхідність застосування поняття рецепції римського права в середньовічній Західній Європі як явища. По-перше, рецепція — це процес прийняття, сприйняття або запозичення; по-друге, створення на існуючій базі чогось нового у сфері права; по-третє, запозичення більш розвиненого права, створеного в інший момент часу або в іншій державі; по-четверте, мета рецепції — вдосконалення та поліпшення дії власної правової системи; по-п'яте, процес рецепції римського права є широкомасштабним, складним та безперервним; і останнє — правову систему країни, що застосовувала рецепцію римського права, аж ніяк не слід сприймати як його ідентичність або однаковість, оскільки, навіть, за великого впливу римського права (так як це було в Німеччині, Австрії, Нідерландах), країна-реципієнт напрацьовувала, вдосконалювала та запозичала його до власної правової системи з урахування національних особливостей, але в ніякому разі не копіювала римське право.

Досліджуючи національні правові системи, важливим є виявлення як спільних, так і індивідуальних, таких, що вказують на відмінність між ними, рис. Саме виявлення спільного у національних системах, тобто того, що появилось в результаті рецепції римського приватного права, а також зв'язки між ними можна відстежити за допомогою типології.

Термін «типологія» походить від грецького *typos* — відбиток, зразок і *logos* — вчення. У словнику іншомовних слів типологію визначають як науковий метод, підставою якого є поділ систем об'єктів і їх групування за допомогою узагальненої моделі чи типу [10, с. 608]. Фактично типологія необхідна для встановлення типів тих чи інших об'єктів.

Першим дослідником на вітчизняних теренах, який виділив типи рецепції римського права (західноєвропейський та візантійський (східноєвропейський)), був Є. О. Харитонов (такий поділ фактично виокремлювався за географічним критерієм).

Разом з О. А. Підопригорою Харитонов Є. О. визначає узагальнені риси за типами рецепції римського права.

Східноєвропейський (візантійський) тип рецепції права має такі риси:

- ґрунтується на одній, чітко встановленій ідеологічній максимі;
- не має, як правило, глибокої науково-теоретичної бази;
- провадиться «за ініціативою зверху», не обов'язково будучи зумовленою потребами суспільства або навіть не відповідаючи його потребам;
- обмежується декількома видами форм рецепції, найчастіше — обранням зразків для наслідування.

Рецепція римського права за візантійським типом відбувалася у середньовічній Україні та пізніше й у Російській імперії.

Західноєвропейський тип рецепції:

- ґрунтується на плюралізмі політичних та правових думок;
- має надійне методологічне підґрунтя (теоретичну базу);
- є компромісом дії різних політичних, економічних, соціальних сил;
- відбувається внаслідок «ініціативи знизу» (як реалізація соціальних, культурних, економічних та інших потреб).

Торкуючись питань рецепції римського права у Західній Європі, а точніше за західноєвропейським типом, слід звернути увагу на існування двох підтипів (автор називає типами, але вважаємо доцільніше їх вказувати як підтипи) останнього: континентального (Франція, Німеччина) та англосаксонського (Англія) [8, с. 134].

Найважливішими формами рецепції римського права були: вивчення римського права як надбання культури; дослідження, аналіз і коментування юридичних джерел, використання норм позитивного права в процесі прийняття нормативно-правових актів і методики їх створення та застосування; сприйняття і використання термінологічних понять та основних ідей, накопичених попередніми поколіннями тощо [13, с. 72].

Окрім типів та форм рецепції римського права, виділяють також її види.

Так, слід розрізняти *прямі (первинні)* та *похідні (вторинні)* рецепції, *явні* та *латентні (приховані)*.

Ідеї римського права, окремі його положення, правничі рішення досить часто рецинуються опосередковано, наприклад, шляхом запозичення ідей з правничої системи або законодавства окремої країни, де рецепція вже відбулася раніше («вторинна» або «похідна» рецепція). Типовий приклад — запозичення багатьма країнами положень Кодексу Наполеона або Німецького цивільного кодексу (хоча, власне, й вони є результатом вторинної рецепції — проміжною ланкою для них були кодифікаційні акти, створені за Юстиніана).

Рецепція також може бути не лише *явною*, а й *латентною (прихованою)*. Це відбувається, наприклад, у тих випадках, якщо запозичення певних ідей або якихось засад, принципових рішень тощо зроблено у процесі правотворення фактично на підґрунті вже відомої раніше системи права, але з проголошенням (офіційно, напівофіційно тощо) принципово іншого підходу. Яскраво такий вид рецепції простежується, коли йдеться про правотворення у радянській державі, де соціалістична концепція цивільного права відкидала будь-які ідеї приватного права взагалі та римського права зокрема. При цьому запозичення все ж таки було, але офіційно проголошувалася відмова від «застарілих» принципів [8, с. 133–134].

Справедливо зазначають В. Селіванов і Н. Діденко, що головна причина такої «життєвої сили» права Стародавнього Риму полягає в тому, що базовими принципами, покладеними в основу юридичних норм, були, по-перше, природні і особливо моральні приписи, що становлять підґрунтя суспільної культури людства взагалі і, по-друге, принципи, які базувалися на традиціях конкретного практичного життя стародавніх римлян [9, с. 17]. Тобто коло правових відносин, що потребують правового врегулювання, з'явилися ще задовго до того, як сформувалися та уклалися сучасні норми та, відповідно, кодекси чи закони в європейських країнах.

Цікавими є позиції німецьких представників науки римського права. Так, Ф. К. фон Савіні був чітким противником кодифікації, оскільки право не можна сформулювати за своїм бажанням, адже воно є продуктом розвитку народного духу, а народний дух має розвиватися вільно, без обмеження його рамками застиглих норм. Не викликає заперечень його твер-

дження про те, що зрозуміти історію становлення права можна, вивчаючи римське право часів античності у викладі джерел, систематизованих Юстиніаном [8, с. 154].

Його послідовним опонентом був Р. фон Ієринг, який визначав право як безпосередній продукт життя та вважав, що всі великі зміни в суспільному житті тягнуть за собою зміни і в сфері права. При цьому він наголошував на тому, що мають значення не тільки національні сили та потенціал кожного народу, а й його зіткнення з іншими, запозичення. Народ, що прагне національної замкнутості, цим прирікає себе на застій. Завдання сучасного юриста полягає не лише у створенні, а й у руйнуванні, тобто відкиданні непотрібного та застарілого. Тому було визначено загальну методологію правотворчості: *«durch das Romische Recht uber aber das Romische Recht hinaus»* — *«від римського права — вперед і далі римського права»* [4, с. 37–38].

Розглядаючи особливості рецепції римського права у Новий час, слід звернути увагу на дві течії, що сформувались у Західній Європі XVII ст.: французька (англо-французька) та німецька. Перша течія вважалась більш «розкутою», ближчою до англійських та нідерландських зразків. Однак помітнішу роль в обґрунтуванні рецепції римського права судилося відіграти саме другій течії — німецькій [8, с. 152].

Становлення національного цивільного законодавства у Франції відбувалося під значним впливом римського приватного права.

Через відсутність кодифікованого законодавства та чіткості правових норм (в той час на півдні Франції діяло римське право, на півночі — звичаєве право) країна перебувала у складному, застійному стані. Разом з цим з'явилися певні підстави для реформування правової системи. Передусім можна виокремити наступні чинники, які стали каталізатором цього процесу: прийняття Декларації прав людини й громадянина 1789 року, що увібрала в себе як національний, так і світовий досвід та традиції; значні зміни в політичній, економічній галузях; французька революція.

21 березня 1804 року було видано закон, що об'єднав усі частини (титли) в єдиний «Цивільний кодекс французів», який був перевиданий в нових редакціях та залишається чинним і в сучасний час. В основі кодексу лежала інституційна система, що притаманна римському приватному праву. За структурою кодекс складався з трьох книг, які досить точно відповідали інститутам римського права (I книга — «Про особи», II — «Про майно та різні зміни власності» та III — «Про різні способи набуття власності») [8, с. 156–157].

Географічно та історично склалось так, що Французький цивільний кодекс поширював свою дію на територію східної Німеччини — по лівій лінії Рейну. Така ситуація тривала майже сто років. Французьке право стало предметом розробки німецькими вченими у відповідності до німецької цивілістики XIX ст. і в цій формі справило сильний зворотній вплив на Францію. Відомий вчений Захарія фон Лінгенталь провів системний і методологічний аналіз французького цивільного права, вказавши, в першу чергу, на недосконалість структури кодексу. Цікавим є те, що висловлені

зауваження лягли в основу подальших напрацювань французьких вчених [2, с. 159].

Підтвердженням фундаментального впливу римського приватного права на розвиток системи німецького цивільного права є прийняття Німецького цивільного уложення 1896 року, що вступило в силу з 1 січня 1900 року (що відбулось майже через сто років після прийняття Кодексу Наполеона у Франції у 1804 р.). Слід зазначити, що до кінця XIX століття німецьке суспільство характеризувалось складним соціально-економічним та політичним становищем, а на території Німеччини діяли партикулярні правові системи (більше 30), а в окремих областях (таких як: Ганновер, Мекленбург, Брауншвейг, Вюртемберг, Тюрінгія, Гессен) застосовувалось так зване «загальне право». Отже, головним чином простежується неабияка роль римського права в історії становлення цивілістики в Німеччині. Фактично довгий період роботи над проектом Німецького цивільного уложення, його підготовка, обговорення і прийняття стали відображенням осмислення сутності рецепції римського права на межі століть.

Становлення і розвиток правової системи України та Російської Федерації, як і всіх слов'янських держав, також пов'язано із рецепцією римського приватного права.

Географічне розташування України та тривала відсутність територіальної єдності, перебування її у складі різних країн зумовили вплив римського права як зі Сходу (основою якого було візантійсько-римське і візантійсько-канонічне право), так із Заходу (виходив з візантійсько-римського, римсько-канонічного (церковного) права), тому українське право формувалось як синтез місцевого звичаєвого права, рецепованого римського та візантійського права.

Передусім, необхідно зазначити, що у середньовічній Україні та пізніше й у Російській імперії рецепція римського права відбувалась за візантійським (східноєвропейським) типом у двох видах: безпосередньо та опосередковано (безпосередньо — завдяки католицькому впливу, оскільки західна церква жила за римськими законами, і опосередковано — через німецьке, польське, литовське право).

Починаючи з часів Київської Русі, можна простежити візантійсько-римський вплив на джерела права. Так, одними з перших джерел права стали договори з Візантією, так зване *jus gentium* Східної Римської імперії (907, 911, 944 і 977 рр.).

Неабияку роль у правовій системі Русі відіграла «Руська правда» 1054 року (відома в трьох редакціях як «Правда Ярослава», «Правда Ярославичів», «Пространна правда»), створена під впливом положень як звичаєвого давньоруського права, так і візантійсько-римського. Вчені Е. Аннерс, Є. О. Харитонов, Ю. А. Задорожний у своїх працях доводять вплив римського права (Є. О. Харитонов — римського приватного права у його візантійській інтерпретації) на зміст «Руської правди» [3, с. 11].

Протягом XVI ст. було видано три Литовські статuti: у 1529 р. — «Старий», 1566 р. — «Волинський», 1588 р. — «Новий». Загалом можна зробити висновок, що Статuti Великого князівства Литовського були

результатом використання та творчої переробки поточного литовського законодавства та судової практики, положень римського, німецького, польського права, а також звичаєвого права Литви, Польщі, України [8, с. 158–159; с. 164–165].

Візантійсько-римське право вплинуло також на розвиток *руського права* в XIV–XVII ст. Так, до «Судебника царя Івана III» 1497 р. додавалися статті візантійського права під назвою «Стародавні закони із книг Юстиніана».

М. В. Калачов, провівши аналіз, визначив, що «Соборне уложення царя Олексія Михайловича» 1640 р. стало результатом не лише творчої обробки попередніх актів світського законодавства, а й також змісту кормчих книг, що містили норми юстиніанівського законодавства [5, с. 107–113].

Після приєднання України до Московської держави римські та німецькі джерела, Статути Великого князівства Литовського, польське законодавство, звичаєве право України і судова практика частково лягли в основу «Прав, за якими судиться малоросійський народ», 1743 р. Значного впливу ідей та рішень римського приватного права зазнало «Зібрання малоросійських прав» 1807 року.

Й. О. Покровський та А. І. Косарев заперечували вплив римсько-правових ідей у цивільному праві Російської імперії. Однак, Є. О. Харитонов та О. А. Підпригора правильно наголошують на тому, що до цієї тези слід поставитися критично. Вони зазначають, що для встановлення дійсного стану речей варто звернутися до першоджерел: книги X Зводу законів Російської імперії, проектів Цивільного уложення Російської імперії, розроблених наприкінці XIX — на початку XX ст. Саме аналіз їх положень щодо сімейного, спадкового права, де помітне відлуння місцевого звичаєвого права, скоригованого православною (візантійською) традицією, щодо речових прав, окремих видів зобов'язань, відшкодування шкоди вказують на деякий вплив римського права, хоча і значною мірою «відредагований» німецькою правовою думкою [8, с. 164–165].

У період радянської влади про рецепцію римського права взагалі не йшлося, оскільки відкидалися будь-які приватноправові відносини та встановлювався комуністичний режим. Однак на розроблення та прийняття кодексів СРСР (в складі якого перебували Україна та Російська Федерація) спостерігався вплив *опосередкованої рецепції* — через використання цивільних кодексів європейських країн, тобто у даному випадку *мала місце латентна, похідна рецепція римського права*.

У сучасній Україні та Російській Федерації, після розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік, до складу якого входили останні, простежується активізація щодо сприйняття та визнання рецепції римського права, свідченням цього є ряд наукових шкіл, діяльність яких спрямована як на теоретичні, так і на практичні аспекти широкомасштабного в історії права процесу — рецепції римського права.

Висновки. Проведене нами дослідження дозволяє дійти висновку про безапеляційний вплив рецепції римського права на правові системи України, Російської Федерації, Франції та ФРН, а особливо на цивільне право цих країн. Фундаментальними у визначенні цього процесу є типи та види,

в яких він відбувався. Таким чином, можемо говорити про безпосередню — у південній Франції, обмежену — у північній Франції, Україні та Росії рецепцію римського права та рецепцію із сильним впливом у Німеччині. За таких умов можемо вважати, що в Україні та Росії рецепція римського права відбувалася за візантійським (східноєвропейським) типом, похідним видом та носила прихований характер, особливо в період СРСР. Рецепція римського права у Франції та Німеччині здійснювалась за західноєвропейським типом та прямим видом (хоча можемо вважати, що і за похідним видом, оскільки відбувалось запозичення Кодексу Юстиніана) і яскраво проявлялася в кодифікаційних роботах [Німецьке цивільне уложення (BGB) та Французький цивільний кодекс (Кодекс Наполеона)].

Феномен рецепції римського права як явища, як елементу загального процесу формування та становлення національних систем права у країнах романо-германської правової сім'ї, пропонуємо розглядати як широкомасштабний безперервний процес, що відбувався у країнах Східної та Західної Європи з певною циклічністю або повторюваністю у різні проміжки часу в залежності від розвитку цивілізації, її головних ідей, засад, принципів, правових традицій та правової культури, географічного, історичного, економічного та політичного чинників, в різних формах прояву, із застосуванням різних типів та видів цього процесу, результатом якого є створення досконалої національної системи права.

Список літератури

1. Бондар Н. А. Історико-правові засади рецепції римського приватного права в правовій системі Польщі [Текст] / Н. А. Бондар // Актуальні питання публічного та приватного права. — 2014. — № 1. — С. 6–13.
2. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права [Текст] : в 2-х тт. — Том I. Основы: Пер. с нем. / К. Цвайгерт, Х. Кётц. — М. : Междунар. отношения, 2000. — 480 с.
3. Гринько С. Д. Значення типології рецепції римського права для правових систем європейських країн [Текст] / С. Д. Гринько // Приватне право і підприємництво : зб. наук. пр. — Київ, 2014. — № 13. — С. 9–13.
4. Дух римского права [Текст] : избранные труды; в 2 т. / Иеринг фон Р. — СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. — Т. II. — 547 с.
5. Калачов Н. Предварительные юридические сведения для полного объяснения Русской правды [Текст] / Н. Калачов. — С.-Петербург : Типография А. Е. Ландау, 1880. — 264 с.
6. Мельник З. П. Рецепція права як засіб вдосконалення правової системи (теоретико-правовий аспект) [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави та права; історія політичних та правових вчень» / З. П. Мельник; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. — К., 2009. — 20 с.
7. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права (теоретичні та історичні аспекти) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави та права; історія політичних та правових вчень» [Текст] / Є. О. Харитонов. — Одеса, 1997. — 50 с.
8. Римське право [Текст] : підручник / О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов. — 2-е вид. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — 528 с.
9. Селіванов В., Діденко Н. Діалектика приватного та публічного в правовому регулюванні [Текст] / В. Селіванов, Н. Діденко // Право України. — 2001. — № 11. — С. 15–21.
10. Современный словарь иностранных слов [Текст] / Изд-во «Рус. язык». ; ок. 20 тыс. слов. — М. : Рус. яз., 1993. — 740 с.

11. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности) [Текст] : Учебник / А. Х. Саидов; под. ред. В. А. Туманова. — М. : Юристъ, 2000. — 448 с.
12. Томсинов В. А. О сущности явления, называемого рецепцией римского права [Электронный ресурс] / В. А. Томсинов. — Режим доступа: <http://tomsinov.com/IGPZS/reception.pdf>. 268–269. — Название с экрана.
13. Шаганенко В. П. Особливості системи права у романо-германській правовій сім'ї [Текст] / В. П. Шаганенко // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. — № 2. — С. 71–74.
14. Юридична енциклопедія [Текст] : В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 2003. — Т. 5: П. — 736 с.

М. Р. Матушчак

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

**СУЩНОСТЬ РЕЦЕПЦИИ РИМСКОГО ПРАВА И ЕЁ ВЛИЯНИЕ
НА ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО В УКРАИНЕ, РОССИЙСКОЙ
ФЕДЕРАЦИИ, ФРАНЦИИ И ФРГ**

Резюме

В статье исследовано значение рецепции римского права, а также ее влияние на формирование и становление правовых систем в странах романо-германской правовой семьи. Освещены типы, формы и виды рецепции римского права. Значительное внимание сосредоточено на особенностях рецепции римского частного права в Украине, Российской Федерации, Франции и ФРГ.

Ключевые слова: рецепция, римское право, романо-германская правовая система.

M. R. Matushchak

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**ESSENCE OF ROMAN LAW RECEPTION AND ITS IMPACT ON CIVIL
LAW IN UKRAINE, RUSSIA, FRANCE AND GERMANY**

Summary

The article examines the value of Roman law reception and its influence on the formation and establishment of legal systems in the countries of Romano-Germanic legal system. It deals with types, forms and kinds of Roman law reception. The great attention is focused on the peculiarities of Roman private law reception in Ukraine, Russian Federation, France and Germany.

Key words: reception, Roman law, Romano-Germanic legal system.